

NOVES FEMINITATS EN L'ÀLBUM IL·LUSTRAT ACTUAL: DONES EMPODERADES I ENALTIMENT DE REFERENTS

DARI ESCANDELL

Universitat d'Alacant

Aquest article analitza àlbums il·lustrats en català que projecten i enalteixen la figura femenina mitjançant patrons narratius estratègics, pretesament intencionats. El corpus actual de lectures infantils d'aquesta tipologia concreta ha experimentat un creixement sense precedents aquest últim lustre, amb títols paradigmàtics que encapçalen rànquings de vendes i omplen aparadors de llibreries. En síntesi, poden inferir-se dues grans línies temàtiques amb textualitats connectades a les noves feminitats. D'una banda, s'hi constata un fil anàleg a la coeducació, corrent avui dia tendència, bastit per un reguitzell d'exemplars nodrits d'una pedagogia literària que promulga un discurs d'empoderament femení àvid i eixerit: revertint, reformulant i inclús transgredint rols i estereotips tradicionalment associats a les dones. D'altra banda, copssem també un contingent destacat de llibres de no-ficció amb què es pretén rescabalar figures històriques, posar en valor les grans referents actuals i impulsar noves idolatries.

PARAULES CLAU: àlbum il·lustrat, coeducació, feminisme, català.

New Femininities in Modern Picture Books: Empowered Women and the Elevation of Inspirational Figures

The present article analyzes Catalan picture books that project and elevate the female figure via supposedly strategic, intentional narrative patterns. The present-day corpus of this particular kind of literature has recently seen unprecedented growth, with paradigmatic titles topping sales charts and filling bookstore windows. Broadly speaking, two major thematic lines can be found in children's books with textualities related to so-called new femininities. On the one hand, there is a line similar to that of co-education, a modern trend that is based on a plethora of examples underpinned by literary education that promotes a discourse focusing on clever, ardent female empowerment, reversing, reformulating, and even transgressing roles and stereotypes traditionally associated with women. On the other hand, we see a notable contingent of non-fiction books that aim to recoup historical figures, give value to significant modern inspirational figures, and promote new idolatries.

KEYWORDS: picture books, co-education, feminism, Catalan.

Nuevas feminidades en el álbum ilustrado actual: mujeres empoderadas y enaltecimiento de referentes

Este artículo analiza álbumes ilustrados en catalán que proyectan y enarbolan la figura femenina mediante patrones narrativos estratégicos, premeditadamente intencionados. El corpus actual de lecturas infantiles de esta tipología concreta ha experimentado un crecimiento sin precedentes a lo largo de este último lustro, con títulos paradigmáticos que lideran *rankings* de ventas y copan escaparates de librerías. Sintetizando, pueden inferirse dos grandes líneas temáticas con textualidades conectadas a las nuevas feminidades. Por un lado, se constata un hilo análogo a la coeducación, corriente a día de hoy tendencia, construido por una retahíla de ejemplares provistos de una pedagogía literaria que promulga un discurso de empoderamiento femenino ávido y sagaz: revirtiendo, reformulando e incluso transgrediendo roles y estereotipos tradicionalmente asociados a las mujeres. Por otro lado, existe también un contingente destacado de libros de no ficción desde los que se pretende resarcir a figuras históricas, poner en valor a los grandes referentes actuales e impulsar nuevas idolatrías.

PALABRAS CLAVE: álbum ilustrado, coeducación, feminismo, catalán.

La literatura és un instrument imprescindible per fornir de civisme les generacions venidores. Des que ens hi encetem exerceix una ascendència conductual decisiva sobre el tarannà humà: a nivell ètic, social i cultural. En aquest sentit, sobretot des de l'última dècada ençà, la lectura escolar s'ha erigit com a garant en matèria de coeducació, amb relats circumscrits a l'esfera de la creació literària i a la de no-ficció que procuren foragitar del pensament racional de la canalla qualsevol conat d'intolerància per raó de gènere. Preventivament i pal·liativament. En consonància amb això, la literatura catalana infantil ha sabut fer valdre la seua consuetudinària funció pedagògica creant un corpus diligent de lectures crítiques adreçades estratègicament a menors prelectors i primers lectors. Una relació formidable d'històries passades pel sedàs paritari, capaç d'inculcar de forma àvida i subtil valors ineluctables com la igualtat o la tolerància des de la perspectiva de gènere.

El rescabament de la figura de la dona, projectat des d'àlbums infantils que enalteixen personatges femenins històrics i actuals, o la normalització de les anomenades noves feminitats, a través de lectures literàries coeducatives que combaten estereotips misògins ancorats a una tradició patriarcal que malauradament encara cueja, són dos dels fils temàtics esdevinguts darrerament tendència al si de l'ingent sector del llibre il·lustrat en llengua catalana. Davant d'aquest escenari efervescent i *a priori* ben bastit, aquest article revisa les diferents fórmules d'enal·liment de la feminitat al si d'aquest idiosincràtic circuit literari. A aquest efecte, s'analitzen aquelles obres paradigmàtiques que encapçalen rànquings de vendes i omplen aparadors de llibreries (títols originals en català, com també traduccions a aquest idioma), en tant que mostra fidedigna del creixement exponencial experimentat aquests últims anys per les lectures infantils d'aquesta taxonomia. Fet i fet, el present estudi enceta un debat sobre la idoneïtat d'aquests materials a l'hora

d'oferir i projectar una imatge més o menys escaient de dona, ja siga mitològica, llegendària o patró de referència actual.

L'accepció "àlbum il·lustrat" comprén qualsevol obra literària que conjumine contingut visual i textual en cada pàgina. Aquestes lectures adreçades normalment a infants de zero a vuit-nou anys són, amb molta diferència, el producte literari més rendible per a les indústries editorial i llibretera. No és cap secret que els àlbums fa temps que apuntalen el sector arreu d'Occident; xifres en mà, per a la majoria d'editorials suposen gairebé la meitat dels ingressos en concepte de venda (Escandell, 2022: 6). Tanmateix, des del prisma acadèmic de la crítica de gènere, d'investigacions articulades a l'entorn d'aquest prolífer estri literari tampoc no n'hi ha gaires a hores d'ara: Rodríguez, García-Sampedro i Miranda (2021) o Sanz (2022) aborden la lectura escolar des d'un enfocament de gènere a través de diverses propostes didàctiques; Sunderland (2012) estudia l'ús del llenguatge inclusiu en àlbums saxons; mentre que a casa nostra Valverde (2018) i Esteve (2022) analitzen el tractament dels estereotips de gènere cenyint-se estrictament a alguns exemples potser massa concrets.

Davant d'aquest horitzó encara tendre i poc explorat, aquesta investigació pretén oferir una visió més panoràmica de tot plegat, destriant aquells llibres infantils actuals que, amb un plantejament de gènere ben calibrat, dignifiquen i projecten millor la figura femenina. Al seu torn, es provarà d'establir i descriure els principals patrons narratius d'aquesta tipologia específica de lectures. És per això que en farem la subcategorització i la segmentació preceptives. Aquest triatge selectiu efectuat sobre el total del corpus de publicacions en català d'aquest últim lustre permetrà definir com s'articula el panorama actual i servirà també per a inferir algunes reflexions respecte de com pertocaria seguir abordant l'assumpte objecte d'estudi. La relació d'obres destriades —si fa no fa, mitja dotzena per a cada subcategoria— se circumscriu epistemològicament, en essència, a aquells àlbums adreçats a infants entre els sis i els vuit-nou anys, espectre d'edat en què assoleixen la condició de lectors autònoms; estatus altrament tipificat com l'estrat dels "primers lectors". Per antonomàsia, s'inclouen també excepcionalment referències puntuals a un parell de títols paradigmàtics adscrits al rang dels prelectors (això és, de zero a sis anys), així com d'algun que altre exemplar conspicu que voreja al lllindar de l'adolescència. Com a última consideració metodològica, val a dir que els criteris de selecció es fonamenten en crítiques afalagadores proferides per especialistes de l'IBBYcat en revistes com *Faristol*, en les recomanacions del grup universitari de recerca Gretel i en converses mantingudes *ex professo* amb professionals de l'ecosistema del llibre i la lectura infantil (personal llibreter, bibliotecari, docent i editor).

Revisió de la masculinitat

Volem creure que la igualtat i la paritat no són cap quimera, sinó realitats febaents al si de la societat actual. No obstant això, només cal fer una ullada a qualsevol catàleg nadalenc de joguets: la presència de xiquetes vestides de color rosa jugant amb nines, manicures i estris de cuina contrasta, de forma alarmant, amb la de xiquets que, aixoplugats per un decorat esfereïdorament blavenc, manipulen cotxes, motos, pilotes de futbol o, pitjor encara, armament simulat. Per sort, els àlbums il·lustrats infantils exerceixen una funció compensatòria quant a valors, un contrapès necessari a fi de combatre aquests dioxés impropis dels temps que corren.

Fig. 1: Algunes cobertes d'àlbums il·lustrats sobre noves masculinitats.¹

La literatura primerenca desmunta aquesta concepció tipificada —ben arre-lada encara, dissortadament— respecte dels rols femenins i masculins clàssics. Aquests llibres posen el focus, sobretot, en la normalització de la pluralitat del joc, el desballestament d'aqueixes associacions tòpiques i el foment de la tolerància davant de la diferència. Pérez-Bravo (2019) denuncia els valors sexistes que es transmeten des dels contes infantils costumistes i atribueix un pes decisiu a la simbologia projectada en imatges i il·lustracions. Davant d'aquesta reminiscència atàvica,

¹ Els àlbums referenciats al llarg d'aquest estudi no s'inclouen en l'apartat de la bibliografia final per raons d'espai i per no caure en la redundància. Les imatges de les cobertes reproduïdes en aquest article són propietat intel·lectual de les autories esmentades expressament en cada cas, mentre que els drets d'aquests àlbums corresponen a les editorials així mateix advertides. Aquestes cobertes han estat facilitades per aquestes editorials o bé les hem descarregades des dels webs editorials oficials.

cal destacar la capacitat d'aquestes lectures per naturalitzar, per exemple, la predicció per part de molts infants mascles pels papers ancestralment associats a la dona. Aquestes noves masculinitats apareixen reflectides en títols que avancen unes trames argumentals carregades de missatge, amb uns patrons narratius polifònics evolutivament concomitants amb les pedagogies postestructuralistes més recents (amb patronatges de gènere més interseccionals, com els postulats *queer*), desgranats al detall en una altra investigació recent (Escandell, 2023). Alguns més explícits, d'altres més simbòlics, però al cap i a la fi tots ben paradigmàtics: *El Quim i les Barbies*, de Pija Lindenbaum (2017, Gato Sueco); *El meu fill princesa*, de Cheryl Kilodavis i Suzanne DeSimone (2015, Bellaterra); *L'Edu es disfressa de princesa*, de Núria Díez i Patrícia Moreno (2019, Bellaterra); *Els homes no plorem*, de Joan Turu (2021, El Cep i la Nansa edicions); *Visca les ungles de colors!*, d'Alicia Acosta, Luis Amavisca i Gusti (2018, NubeOcho); *Rinxols d'Ós*, de Stéphane Servan i Laetitia Le Saux (2014, Joventut); o *Un papa amb davantal*, de Magela Demarco i Andrea Bianco (2018, Bellaterra). Del tractament invers, això és, de les noves feminitats, però, en parlarem més endavant.

Diversitat afectiva i familiar

La diversitat afectiva, inherent a la condició humana, no sempre ha estat acceptada com una circumstància normal. De fet, determinades esferes socials d'afany moralitzador hi mostren reticència, encara ara. És per això que el discurs proferit des de la trama d'un àlbum il·lustrat compromés resultarà decisiu a l'hora d'inculcar a la canalla valors afins al sentit comú, com la tolerància o el respecte davant de qualsevol tipus de diversitat, ja siga física, ètnica, ideològica, religiosa o sexual. Enfront d'actituds execrables, aquesta primera literatura torna a exercir un paper fonamental. Els col·lectius LGTBI+ consideren estratègica la conscienciació de base, la qual ha de començar precisament per les criatures més petites. Partint d'aquesta premissa, els àlbums il·lustrats se situen, una altra vegada, a l'avantguarda de l'anhelada normalitat. Històries com *Monstre rosa* d'Olga de Dios (2014, Estrella Polar), *Vet aquí dues vegades... La rateta que escombrava l'escaleta* de Belén Gaudes i Pablo Macías (2016, Cuatro Tuercas) o *Ara em dic Joana* de Jessica Walton (2017, Tàndem/Animallibres) expliquen als infants, de manera polièdrica i sense embuts, les diferents cares de la diversitat sexual i afectiva. Una visió sens dubte didàctica i entenedora, però sobretot naturalitzada i des de tots els prismes: lesbianisme, orientació gai, bisexualitat o, fins i tot, condició transgènere.

Ara bé, des de l'enfocament concret de la perspectiva de gènere, la circumstància de la condició sexual es reflecteix sobretot en aquells altres àlbums que proven d'il·lustrar el variat assortiment actual de realitats familiars. No ha estat fàcil, però al remat la societat ha acceptat reinterpretar el patró tradicional de família i n'ha ampliat a bastament el concepte, en concomitància amb la nova realitat social,

cada dia més diversa i permeable. Els àlbums il·lustrats resulten una ferramenta àvida, desproveïda de complexos, per a donar a conèixer i per a normalitzar l'amalgama variadíssima de tipologies o perfils d'unitat familiar: famílies monoparentals, famílies reconstruïdes, famílies amb progenitors d'un mateix gènere, famílies amb membres de condició afectiva diversa, etc.

Encara que el ventall de títols és tan gran com tipus de famílies puga haver-hi, s'albiren dos corrents narratius en clau de gènere clarament associats a aquests fils temàtics. Per un cantó, trames referides a dones que han conformat una família totes soles, de forma monoparental i sense la necessitat de ningú més, com per exemple *Tinc una mare i prou!* de Francesca Pardi i Ursula Bucher (2016, Pica-rons 96) i *Tinc una mare* d'Alba Bla, Antònia Cardona i Natalia Ferrús (2019, Edicions 96). Per l'altre cantó, històries com *Tinc dues mares*, de les mateixes autores i la mateixa col·lecció que l'obra anterior (2019, Edicions 96), o *Les mares de Valèria* d'Enric Lluch i Carlos Lluch (2020, Andana), amb famílies conformades en aquest cas per progenitores del mateix gènere. Sovint impera el punt de vista intradiegètic, tot situant el focus narratiu entorn del personatge "infant-protagonista". En altres paraules: una cosmovisió infantil en positiu repetida ací i allà, ben palesa per exemple en aquest extracte de l'obra *Tinc una mare i prou!*: "La Camil·la sempre ha pensat que la seva família és la millor del món: la seva mare i ella. Des que va néixer sempre ha estat així!".

Fig. 2: Algunes cobertes d'àlbums il·lustrats sobre diversitat afectiva i familiar.

Empoderament femení

Seguint aquesta línia, molts àlbums infantils posen en valor la figura femenina des de perspectives ben diverses. L'oferta inclou, per exemple, la vindicació de dones pioneres i influents al llarg de la història de la humanitat o la transgressió dels rols tradicionals de la literatura popular, en què les figurants de rondalles o contes de fades bescanvien aquell paper habitualment passiu del personatge clàssic per un protagonisme proactiu, encoratjador i desinhibit. En sengles casos, però, la motivació és al remat la mateixa: continuar remant en pro d'una igualtat plena, real i efectiva.

Si filem prim, però, discernirem amb nitidesa la tipificació de múltiples subcategories temàtiques. D'una banda, un dels leitmotius habituals rau precisament en l'intent de combatre trivialitats supèrflues associades a la bellesa i al físic, això és, a la idea de dona-objecte (Fierli et al., 2020: 489-92). *Perfecta* (2020, Disset Edició) o *Guapa* (2022, Disset Edició), totes dues del mallorquí d'adopció Canizales, serien un parell d'exemples ben representatius al costat de títols més explícits com ara *Estima el teu cos! Amb el teu cos pots fer coses increïbles*, de Jessica Sanders i Carol Rossetti (2020, Bindi Books), un àlbum que planta cara enèrgicament als estereotips físics imperants. Aquest patronatge concret qüestiona els estàndards hodierns, tot afavorint models allunyats d'aquells cossos esculpits i mediatitzats — en altres paraules: sexualitzats— d'*influencers* perfectes i quimèriques.

Altrament, com avançàvem adés, es constata l'existència també d'un eix temàtic basat en la inversió de clixés de gènere associats a l'imaginari dels contes tradicionals. El col·lectiu Vivim del Cuentu ho aborda a través de la col·lecció "Contes desexplicats", amb històries com *La caputxeta forçada* (2013, Baula) o *El gripau blau i el príncep encantat* (2020, Baula), il·lustrades respectivament per Albert Vitó i Lucía Serrano, en què aquell rol pàmfil i indolent dels personatges femenins s'inverteix i recau ara en els masculins. Tres quarts del mateix ocorre amb *Ni jo princesa, ni tu granota*, d'Anna Agulló i Laypanda (2017, Bellaterra). Aquestes històries dibuixen un arquetip de protagonista emancipada, extravertida i segura de si mateixa, patró que també es reproduceix fil per randa en *Hi ha res més avorrit que ésser una princesa rosa?* de Raquel Díaz-Reguera (2017, Thule) o en *Una princesa de color diferent* de Susana López i Patricia Herrerueta (2019, Excellence). La inversió transgressiva dels estereotips sexuals clàssics projectats des dels contes populars tradicionals condiona fins i tot el sentit de la trama d'aquestes lectures, alterada en positiu pels comportaments conductuals dels contrapersonatges femenins, fins i tot en el cas de les antagonistes, com per exemple en la llegenda subversiva *Santa Giorgina i la Dragona*, també de Lucía Serrano (2020, Penguin), o en *La princesa rebel* d'Anna Kemp i Sara Ogilvie (2019, Blume), en què les figurants resolen el conflicte diplomàticament, de mutu acord i sense violència.

Fig. 3: Algunes cobertes d'àlbums il·lustrats sobre empoderament femení en contes tradicionals subversius.

De més a més, s'ataïlla encara un tercer tipus de patronatge: el de les lectures que ofereixen una visió empoderada de la feminitat des d'una perspectiva i un temps històric plenament actuals. Es tracta d'històries protagonitzades ara per nenes amb inquietuds i motivacions coetànies amb qui, per això mateix, lectores i lectors empatitzaran amb facilitat. A tall d'exemples paradigmàtics reïxen els àlbums *Quan les nenes volen alt* de Raquel Díaz-Reguera (2017, Penguin) o *Les noies són capaces de tot* de Caryl Hart i Ali Pye (2019, Brúixola); històries amb noms propis, com ara l'Adriana, la Virgínia i la Martina, personatges redons que superen els estigmes inicials inculcats “pel senyor Nohoaconseguiraspàs” (símbol del conservadorisme patriarcal), per acabar assolint el somni anhelat de convertir-se en pilot, violinista o escriptora reputada.

En una investigació recent, Thomas i Moya-Guijarro (2022) apunten que els llibres il·lustrats contemporanis d'aquesta índole poden arribar a modelar les subjectivitats femenines, marcades pel fet circumstancial d'esdevenir sociològicament xiqueta. En aquest mateix sentit, hi ha una sèrie d'obres també recents que tampoc no podem deixar passar per alt. En *Les noies juguem a tot!* (2022, Larousse), l'afamada entrenadora de futbol i analista tàctica Natàlia Arroyo explica com practicar un grapat de disciplines esportives tot posant en valor les grans fites assolides per dones, la superació d'antigues barreres misògines o les principals figures històriques i vigents de cada modalitat. Trobem també *Superheroïnes de l'esport... amb poders com els teus* (2023, Ara Llibres), sobre la trajectòria biogràfica —no exempta

d'esforç i sacrifici— de deu grans esportistes del moment.² Amb intencionalitat anàloga, tot i tractar-se d'un àlbum per a un públic destinatari d'edat més avançada, l'obra *Camioneres*, de Bel Olid i Lyona (2022, Savanna Books), posa en valor el fet que cada dia més dones ostenten feines que fins no fa gaire solien dur a terme els homes de forma gairebé exclusiva.

Les diferències compulsades entre homes i dones en l'àmbit laboral són denunciades de forma àvida des de lectures amb trames més transversals però igualment definitòries, com ara *La igualtat entre noies i nois no és cap broma* de Pascal Lemaître (2022, Larousse), una mena de guia il·lustrada en què s'explica sense embuts a les criatures més menudes per què elles cobren menys salari que ells fent exactament el mateix, entre altres moltes desavinences. Conscients que potser ens desviem un pèl massa de l'objecte d'estudi d'acord amb l'espectre d'edat, tampoc no volem passar per alt l'existència d'àlbums per a un públic lector més aviat adolescent com *Em defenso del sexisme!*, d'Emmanuelle Piquet i Lisa Mandel (2019, Joventut), un altre títol clarivident que evidencia la puixança experimentada per les lectures d'aquesta tipologia sobretot d'ençà aquest últim lustre.

Fig. 4: Algunes cobertes d'àlbums il·lustrats sobre empoderament femení proactiu.

² Es tracta d'un àlbum multiautoral a càrrec de les periodistes avui dia més prestigioses i mediàtiques de la premsa esportiva en català: Laia Tudel, Marta Ramon, Maria Fernández, Sònia Gelmà, Gemma Herrero, Marta Carreras, Anaïs Martí, Elena de Diego, Helena Condis i Laia Bonals, les quals expliquen la biografia de deu de les esportistes més representatives del panorama actual (Alexia Putellas, Aitana Bonmatí, Ona Carbonell, Queralt Castellet, Laia Sanz, Anni Espar, Kaba Gassama, Laia Palau, Núria Picas i Paula Badosa), amb l'objectiu d'incentivar la pràctica de l'esport i, sobretot, de promoure la creació de referents femenins en nombroses disciplines.

Sexualitat

Enraonar sobre sexe entre menors i persones adultes acostuma a ser, encara avui, un assumpte un tant tabú. Per a molta gent, haver-ne de parlar obertament amb filles i fills suposa un autèntic tràngol, rocambolesc i incòmode. Tanmateix, cada vegada més àlbums fan un tractament desacomplexat del descobriment de la sexualitat, atès que tard o d'hora serà, vulguem evitar-ho o no, tema de conversa. Abordar-ho amb naturalitat, sense subterfugis ni pèls a la llengua: aquesta fórmula senzilla fa d'aquestes lectures uns materials d'allò més pràctics i útils. Desproveïts de condescendències naïf i amb un caràcter palesament instructiu, qui escriu i qui il·lustra aquests llibres normalment de no-ficció aborden la sexualitat de forma explícita combinant informació de base empírica amb píndoles subtils de l'humor subversiu (Vouillamoz, 2022). *Com es fa un bebè?* d'Anna Fiske (2020, Impedimenta), *Mare, d'on venen els infants?* de Caterina Valriu i Toni Galmés (2021, Disset Edició), *El vermell mola. Fun & facts sobre el tema de la menstruació* de Lucia Zamolo (2019, Takatuka) o *La regla mola (si saps com funciona)* d'Anna Salvía i Cristina Torron (2021, Montena) serien només alguns dels exemples antonomàstics d'aquest camp cada vegada més prolífic que té en compte també els prelectors, un espectre de l'àlbum infantil en què obres com *Aigua Marina: Un conte per acompanyar la sexualitat a la primera infància*, de Júlia Sánchez i Glòria Fort (2022, B de Blok), en fan un tractament entenedor i entenedidor a ulls d'aquells qui encara necessiten d'una figura adulta que els acompanye en el procés lector.

Fig. 5: Algunes cobertes d'àlbums il·lustrats sobre sexualitat i nous enfocaments crítics feministes.

Ara com ara podem afirmar sense por a equivocar-nos que ja hi ha àlbums feministes sobre qualsevol temàtica, per molt avantguardista que aquesta siga. Mostra acreditativa d'això seria el patró narratiu de l'ecofeminisme, corrent en què convergeixen dues formes de pensament crític com són l'ecologisme i el feminisme (Aparicio, 2010: 130). *Salvatge*, d'Emily Hughes (2015, Libros del Zorro Rojo), guardonat amb el prestigiós Premi Llibreter, és una transgressió en tota regla carregada de simbolisme, tant des de l'òptica de gènere com per la cosmovisió dicotòmica medi natural-entorn urbà, amerada pel mite rousseauià de l'infant en llibertat. En aquesta línia de crear una societat més lliure i millor hi aniria també la *Cançó de fer camí* de Maria Mercè Marçal (2019, Sembra Llibres), una exquisidesa de lectura en tots els sentits.

Enaltiment de dones referents

En matèria d'àlbum il·lustrat, podem dir ben alt que el català ha assolit un nivell de normalitat gairebé plena. L'amalgama de lectures que destil·len un enfocament de gènere més o menys plausible n'és la millor mostra. En aquest sentit, per a la persona adulta que busca prescriure llibres infantils de no-ficció sobre dones mediàtiques i destacades, el ventall de possibilitats és també força versàtil. L'estatus de llengua minoritzada obliga el català a competir, en desigualtats de condicions, amb mercats globals sustentats pels grans *holdings* editorials com l'anglès o el castellà. Tot i amb això, els productes literaris de no-ficció destinats a divulgar les grans figures femenines de referència (històriques i actuals) entre infants són un fenomen més aviat recent que ha emergit i ha agafat embranzida alhora en tots els idiomes arrelats al nostre entorn i àmbit d'ús. Evidentment, la varietat de títols en castellà és encara més vasta (Martín i Lambies, 2019), però més que no pas una alternativa, aquest altre mercat paral·lel pot resultar complementari —per què no— a l'existent en llengua pròpia.

Entre els àlbums en català que projecten una visió vindicativa de dones de renom que han estat decisives per a la història de la humanitat, la inefable col·lecció “Contes de bona nit per a nenes rebels” mereix sens dubte menció especial. Es tracta d'un conjunt d'exemplars d'índole feminista amerats per píndoles biogràfiques exquisides sobre figures femenines cabdals, un producte de les escriptores italianes Elena Favilli i Francesca Cavallo publicat al nostre país per Estrella Polar (Grup 62). No debades, l'anomenada i la popularitat assolida pel primer volum fou tal que el projecte inicial ha acabat derivant en una saga, en tota regla.

Fig. 6: Algunes cobertes d'àlbums en castellà documentades per Martín i Lambies (2019).

El viatge s'enceta amb la irrupció i l'èxit desbocat del primer volum ara fa tot just un lustre. Aquest fascicle inicial de *Contes de bona nit per a nenes rebels* incorpora el subtítol de *100 històries de dones extraordinàries* (2017, Estrella Polar), “un llibre que hauria de ser a la tauleta de nit de tots els nens i nenes que coneguis”, en opinió de Forbes —extreta de les campanyes promocionals. Des de la sinopsi de la contraportada s'apunta: “De Serena Williams a Malala Yousafzai, de Coco Chanel a Frida Kalo, d'Hipàtia a Michelle Obama, aquest llibre narra les vides extraordinàries de cent dones valentes i, a més, conté les il·lustracions de seixanta artistes d'arreu del món. [...] Científiques, astronautes, aixecadores de pesos, jutgesses, xefs... Cent exemples de determinació i audàcia per a les grans somiadors. Perquè totes les nenes haurien de créixer sabent que poden ser tot allò que vulguin ser”.³

Un any més tard es publicava un segon volum, *Contes de bona nit per a nenes rebels 2*, escrit també per Favilli i Cavallo (2018, Estrella Polar); els dos àlbums apareixien també de manera conjunta en un de sol sota el títol de *Contes de bona nit per a nenes rebels. 200 històries de dones extraordinàries* (2019, Estrella Polar). Aquest volum addicional inclou dones influents històriques i actuals que no havien tingut cabuda en el primer, com ara Mary Shelley, J. K. Rowling, Violeta Parra, Aisholpan Nurgaiv, Simone Veil, Beyoncé, Georgia O'Keeffe, Rachel

³ Per a conèixer totes les dones protagonistes de cada volum de la col·lecció i la seua dedicació, entreu al portal web <www.grup62.cat/>, seleccioneu el títol que vulgueu consultar i accediu a l'opció “Llegir un fragment”.

Carson, Audrey Hepburn, Peggy Guggenheim o Vivian Maier, per esmentar-ne només algunes.

La col·lecció ha assolit tal èxit de difusió i vendes que Estrella Polar, l'editorial posseïdora dels drets en català, encarregà per compte propi una versió nostrada a imitació i semblança de l'original italià. El resultat, *Contes de bona nit per a les nostres nenes rebels* (2021). Infortunadament, aquesta nova seqüela no inclou cap referència autorial en una coberta de disseny idèntic al dels volums anteriors que avança noms com Federica Montseny, Rosalia, Gloria Fuertes, Margarida Sales, Carme Rusalleda, Mariana Pineda, Carme Chacón, Laia Sanz, Clara Campoamor, Edurne Pasaban o Alaska, entre altres.

La cosa, però, no acaba aquí. Favalli i Cavallo signen també *Soc una nena rebel. Un diari per iniciar revolucions* (2019), un àlbum amb activitats lúdiques lligades a l'activisme feminista. Aquest nou lliurament conté a tall de mostra consignes per començar a actuar, cartes d'amor a nosaltres mateixes, adhesius amb missatges i la voluntat manifesta de convertir les joves lectores en agents de canvi. Hi ha també encara un cinquè volum, *100 dones immigrants que han canviat el món* (2020), un *spin-off* protagonitzat per dones audaces que hagueren de construir el seu futur lluny de llurs països d'origen. Aquesta saga s'ha convertit en un emblema del moviment per apoderar les dones. En una ressenya crítica sobre l'esmentat fenomen, Mireia Esparza (2017) posa en valor també que “per a mi, un plus important és que les il·lustracions estan fetes per 50 il·lustradores, donant també visibilitat a les dones en aquest camp, i fent del llibre una peça única també a nivell artístic”.

Fig. 7: Cobertes de la saga *Contes de bona nit per a nenes rebels*.

És evident que les generacions del futur necessiten de referents amb qui emmirallar-se, idolatrar-se i projectar-se. Amb aquest propòsit, àlbums com els de la col·lecció anterior enalteixen figures femenines majoritàriament contemporànies.

D'altres, en canvi, s'escabussen en la història més antiga i traslladen les lectores i els lectors infantils a l'inici de les primeres civilitzacions, època en què trobem multitud de restes arqueològiques que dibuixen societats paritàries en les quals les dones van tenir un paper tan rellevant que resulta sorprenent fins i tot per a la nostra cultura actual. Precisament amb aquest prefaci s'enceta l'obra *Un món de dones extraordinàries*, d'Eva Prada (2019, Tàndem/Animallibres), un àlbum de no-ficció sobre dones portentoses, amb la inclusió de figures femenines que hom podria considerar mitològiques o històriques (Oriol, 2002: 69). Aquest llibre formula retòricament què va passar perquè aquestes dones emblemàtiques caigueren en l'oblit tot plantejant una aproximació que rescabale aquesta realitat sovint invisible. L'autora postula al pròleg que “únicament des del coneixement del passat, amb les seves clarors i tenebres, podem construir un món millor. I un món millor s'ha de basar necessàriament en una societat més igualitària, més justa i menys violenta i discriminatòria”.⁴

Fig. 8: Algunes cobertes d'àlbums il·lustrats que ressalten dones amb biografies extraordinàries.

A cavall entre els *Contes de bona nit per a nenes rebels* i l'obra d'Eva Padra segueixen sorgint nous productes, obres que les seues pròpies webs editorials autotiqueten com a *bestsellers*. En aquest sentit, un altre producte qualitativament reeixit és sens dubte *Dones valencianes que han fet història*, de Maria Viu i Sandra Capsir (2018, Bromera). Trobem de bell nou, però ara circumscrites a l'univers

⁴ Les noranta protagonistes que conformen aquest llibre són també dones universals; l'única figura nostrada biografiada és l'escriptora medieval Sor Isabel de Villena. Agrupades per continents, podeu consultar-ne la relació completa si accediu a <<https://tandemedicions.com/albums-illustrats/5864-un-mon-de-dones-extraordinaries-9788481316759.html>> [última consulta: 05/05/2023].

valencià, “científiques, inventores, esportistes, músiques, pintores, etc., que han deixat una empremta inesborrable gràcies al seu talent, esforç i tenacitat”, segons prologuen les mateixes autores. El projecte ha assolit tal renom que fa tota la pinta d’acabar convertint-se en una altra saga. Sense anar més lluny, recentment acaba de veure la llum el segon volum, *Més dones valencianes que han fet història*, autoria també de Viu i Caspir (2021, Bromera).⁵

Dèficits endèmics

Si fem la vista arrere, el fet cert és que últimament hi ha hagut un salt quantitatiu i qualitatiu notable pel que fa als àlbums il·lustrats que abraonen l’òptica de gènere des de viaranys dispers. Tanmateix, tot i que probablement de forma involuntària, alguns d’aquests àlbums segueixen reproduint encara ara estereotips allunyats dels paràmetres igualitaris defensats precisament pel gruix d’obres referenciades al llarg d’aquest estudi. Ens referim a representacions amb models de maternitat i paternitat intrínsecament esbiaixats (Pérez-Bravo, 2019: 73). Exemplem-ho.

En el camp de la literatura emocional, recentment ha guanyat terreny una variant d’àlbum inèdita anys arrere: la dels llibres infantils que situen el focus d’atenció en les emocions experimentades per les persones adultes. Provar de fer entendre el pensament quimèric adult serà sempre una bona excusa per entaular una conversa entre iguals amb els nostres infants. Fet i fet, les d’aquesta tipologia encara ara embrionària són lectures per reflexionar, per dialogar i per escrutar l’extraordinari món interior adult, atapeït de cabòries, dèries i maldecaps de tota mena. L’auge exponencial d’aquest subgènere específic ha coincidit amb la irrupció de la pandèmia de la Covid-19 i la convivència inhabitual a la llar domèstica, gairebé a temps complet, prolongada durant mesos. Recapitulant, els àlbums referenciats a continuació il·lustren la perspectiva infantil del món adult en circumstàncies adverses sovint motivades per l’estrés emocional extrem, tant en l’àmbit laboral com sobretot familiar. Fins ací, tot en ordre.

En canvi, si fem un cop d’ull a les cobertes aplegades a la Figura 9, observarem que qui experimenta aquests sotrats emocionals són pràcticament sempre dones. D’ençà l’èxit majúscul de *Marecrits* de Jutta Bauer (2014, Lóquez), constatem una cadència d’àlbums en què —llevat d’alguna excepció puntual com *Ara no*, *Bernat* de David McKee (2019, Kalandraka), relat on mare i pare apareixen retratats de forma equànime— el tòpic de la figura femenina com a principal responsable es reproduïx de forma endèmica lectura rere lectura: *La mestra és un monstre* de Peter Brown (2017, Andana), *A voltes la mare té el cap ple de trons* de Bea Taboada

⁵ Per a conèixer la selecció completa de protagonistes, visiteu <<https://bromera.com/educacio/descobrint-el-mon/5082-dones-valencianes-que-han-fet-historia-9788490269145.html>> [última consulta: 15/11/2022].

(2020, Bromera) o *El cap ple de pardals* de Rocío Araya (2021, Litera Libros) són històries protagonitzades per dones amb biaixos emocionals dissociats a la convivència amb menors. Escau per tant revertir aquesta tendència si realment volem assolir la plena normalitat, a tots els nivells, des de la perspectiva de gènere.

Fig. 9: Algunes cobertes d'àlbums il·lustrats no igualitaris sobre emocions experimentades per persones adultes.

Conclusions

Colomer, Kümmerling i Silva-Díaz (2010) apuntaven anys arrere que la coeducació emergia amb força com a nova temàtica dins del profús univers de l'àlbum il·lustrat. Una dotzena d'anys més tard podem ben dir que les lectures amb un enfocament de gènere s'erigeixen com un dels principals exponents actuals de la literatura infantil en català. Aquesta branca creativa en pro de la igualtat real està travessant ara com ara el seu zenit, en varietat i diversitat de productes i, el que és més important, en notorietat i vendes. Podem entrar a debatre si aquesta tipologia concreta d'obres és o no literatura pedagògica, però el que és indubtable és que les lectures amb aquest enfocament de gènere són sens dubte, dades en mà, una literatura capaç d'entretenir i de despertar consciències, alhora.

Malgrat algunes llacunes puntuals com les advertides en l'apartat justament anterior, l'anàlisi de corpus efectuada en aquest estudi permet inferir que s'està bastint amb encert i rigor tot un imaginari adreçat a les generacions emergents perquè aquestes puguin fruit d'una societat més tolerant, més inclusiva i més justa en matèria d'igualtat. Conscients que qualsevol selecció de llibres suscitarà un

inevitable tel de controvèrsia —per omissió o per excés, per filies i fòbies, per la inclusió de títols considerats o no “literatura instrumentalitzada”, etc.—, la relació de lectures advertides en aquestes pàgines permet inferir, en qualsevol cas, dues intercessions editorials ben orquestrades: l'enfocament empoderat de la feminitat actual, summament necessari, i la creació i l'enaltiment de referents femenins pas-sats i presents; fet i fet, uns productes literaris reeixits per a les xiquetes d'ara que seran dones demà. Paradoxalment, la pèrdua més o menys accelerada de vigència d'aquest estudi serà un bon baròmetre per mesurar si els pròxims anys se seguirà o no ampliant l'oferta amb la rauxa i la fortalesa constatades a hores d'ara. Si se segueix així, no hi ha cap dubte que anirem pel bon camí.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Aparicio, Catalina (2010), “Ecofeminisme: dona i naturalesa”, *Taula. Quaderns de pensament*, 42: 127-36.
- Colomer, Teresa, Bettina Kümmmerling i Cecilia Silva-Díaz (2010), *New Directions in Picturebook Research*, Londres, Routledge.
- Escandell, Dari (2022), *Àlbums il·lustrats infantils. Lectures gourmet per als més menuts*, Alacant, Universitat d'Alacant.
- (2023), “Coeducació i igualtat de gènere en l'àlbum il·lustrat infantil actual”, *Investigación interdisciplinar. Educación y construcción del conocimiento*, Teresa del Olmo i Marisol Villarrubia (eds.), València, Tirant lo Blanch: 195-210.
- Esparza, Mireia (2017), “Contes de bona nit per a nenes rebels”, *Ara*, 03/12/2017.
- Esteve, Anna (2022), “Female Protagonism in Catalan Young Adult and Children's Literature”, *Images of Otherness*, Carles Cortés (ed.), Berlín, Peter Lang: 81-92.
- Fierli, Elena, Giulia Franchi, Giovanna Lancia i Sara Marini (2020), “Fammi Capire. Una ricerca tra le rappresentazioni di corpi, affettività e sessualità negli albi illustrati, per decostruire stereotipi e pregiudizi”, *Education Sciences & Society*, 2: 484-507.
- Martín, Ricard i Josep Lambies (2019), “Feminisme il·lustrat: llibres i còmics de dones fortes”, *Time Out Barcelona*, 06/03/2019. <www.timeout.cat/barcelona/ca/art/feminisme-illustrat-llibres-i-comics-de-dones-fortes>
- Oriol, Carme (2002), *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*, Tarragona, Cossetània.
- Pérez-Bravo, M. Dolores (2019), “Los cuentos infantiles como recurso coeducativo”, *Pioneras, escritoras y creadoras del siglo XX*, Eva M. Moreno (ed.), Salamanca, Universidad de Salamanca: 63-78.

- Rodríguez, Lucía, Marta García-Sampedro i Mirian Miranda (2021), “La literatura infantil y juvenil desde una perspectiva de género”, *Profesorado*, 25: 87-107.
- Sanz, Aránzazu (2022), “Els rols i estereotips de gènere a l'àlbum il·lustrat”, *Articles. Didàctica de la llengua i de la literatura*, 94: 59-63.
- Sunderland, Jane (2012), *Language, Gender and Children's Fiction*, Londres, Continuum.
- Thomas, Angela i Arsenio Moya-Guijarro (2022), “Queering the Princess: On Feminine Subjectivities and Becoming Girl in Contemporary Picture Books”, *A Multimodal Approach to Challenging Gender Stereotypes in Children's Picture*, Arsenio Moya-Guijarro i Eija Ventola (eds.), Londres, Routledge: 107-25.
- Valverde, Farners (2018), “Princeses i guerrers. ¿Què en fem dels estereotips?”, *Comunicació educativa*, 31: 45-56.
- Vouillamoz, Núria (2022), “Reescrituras subversivas en la LIJ: Cuando el álbum ilustrado da voz a los personajes clásicos”, *Ocnos*, 31: 1-16.

